

Muižas parku stāsts Georga Kūfalta acīm un šodien

TEKSTS NATALIJA NIČAVSKA, AINAVU ARHITEKTE, DR. ARCH.

Pēdējos pāris gados man ir laimējies kopā ar kolēģiem doties ekspedīcijās pa **Georga Frīdriha Ferdinanda Kūfalta** (*Georg Friedrich Ferdinand Kuphalt*, 1853–1938) projektētajiem pilsētu un muižu parkiem Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Visvairāk Kūfalts darbojās tieši Latvijā, šeit arī dzīvoja un strādāja savu radošāko dzīves posmu, kad 1879. gadā viņu uzaicināja kļūt par pilsētas dārznieku Rīgā, kur viņš aktīvi darbojās līdz brīdim, kad kara laiks 1915. gadā lika atgriezties Vācijā.

Analizējot Kūfalta **muižu parku veidošanas principus**, svarīgi atzīmēt paša autora izpratni par parku nozīmi un tā laika modi, kad parki bija bagātības un prestiža simbols, arī mūsdienās saglabājot ideju par Ēdenes dārzu. Muižu parki vienlaikus bija publikas izklaides un apbrīna avots – reti augi, neparastas kompozīcijas, izklaides objekti un svinīgas pastaigas, uzvelkot labākās izejamās drēbes un sapucējoties, reizēm pat dzīvas mūzikas pavadījumā. Šodien, es teiktu – tāds smalks teātris ar kostīmiem un aizraujošām dekorācijām. Pateicoties filozofiem, dzejniekiem un gleznotājiem, parki veidojās kā idealizēts priekšstats par dabu. Angļu parkam raksturīgs brīvs plānojums, kas maksimāli pietuvināts dabiskajiem apstākļiem, papildināts ar ūdenstilpēm, gleznainām koku un krūmu grupām, likumotiem celiņiem. Parkus papildināja ar paviljoniem, skulptūrām un pieminekļiem.

Ari vēlāk, parādotes publiskiem parkiem, šī atmosfēra saglabājās, radot parku kā kultūras vidi. Savā pētījumā gribējām analizēt, kas no Kūfalta mantojuma parkos vēl joprojām nolasāms, kā parki dzīvo un funkcionē mūsdienās. Raksta struktūra veidota vairākās daļās – pētīt parka telpisko struktūru, dendroloģisko sastāvu, arhitektoniskos elementus, kā arī apziņot mūsdienu parku funkciju un apsaimniekošanu. Ekspedīcijās ir apmeklēti muižas parki gan Lietuvā, gan Igaunijā, gan Latvijā, pamatā publiski pieejami muižu parki – Olustveres muižas parks Igaunijā, Žagares un Pakrojas parki Lietuvā, Kazdangas, Pelču un Elejas muižu parki Latvijā. Jāatzīst, daļa šo parku ir pamesti, daļa nonākuši privātā īpašumā.

Attēls. G. Kūfalta Elejas parka paplašināšanas projekts, 1905.

G. Kūfalta izstrādāts Pelču muižas rekonstrukcijas un paplašināšanas plāns, 1902. Avots: I. M. Janelis, Latvijas muižu dārzi un parki.

Muižu **parku telpiskās struktūras** pamatu veidoja vairāki apstākļi un notikumi vēl pirms Kūfalta grandiozajiem plāniem – esošais ēku ansamblis, pieguļošās mežu un lauku platības, iepriekšējo parka dārznieku un saimnieku veikums. Jāsaprot, ka katra parka plānošana un izbūve, neskatoties uz tā laika modi un angļu parka veidošanas kanoniem, veidojusies atšķirīgi, un ne vienmēr tajos angļu parka kanoni ir perfekti realizējami. Viens no noteicošajiem faktoriem ir parka lielums, jo angļu parkiem raksturīgs vērienīgums, kas tiešām ļauj noticēt saplūšanai ar dabisko vidi. Šādu plašumu izdevās saglabāt Žagares un Kazdangas parkā – tie pārsteidz ar savu izmēru, tomēr nepanik arī bez pārspīlēta izklaides objektu daudzuma. Savukārt Elejas muižas parks ir samērā neliels angļu parka paraugs, un saimnieks Kristofs Johans Frīdrihs Medems ideju par šo parku loloja vēl pirms pils būvniecības. Savā projektā Kūfalts bija iecerējis divas reizes paplašināt Elejas parku, stādot jaunas koku grupas, veidojot kapsētu un plašas parka lauces, jo esošā parka daļa bija samērā mežaina un ēnaina. Diemžēl šis grandiozais Kūfalta plāns ne-realizējās pilnībā – parks nav paplašināts pilnā apmērā, tomēr tā plānojums tika koriģēts. Kūfalts respektēja tā laika situāciju parkā, saglabājot galveno pastaigu ceļu virzienus, nedaudz samazinot apstādījumu grupas. Kūfalts atstāja galvenās parka ass. Viena no tām ir centrālās pils lauces turpinājums caur tējas paviljonu, ko Kūfalts bija ieplānojis noslēgt ar ornamentāla plānojuma kapsētu. Ari otra parka paralēlā ass ar aleju savienojas ar plānoto parka lauci. Visai neliels ir arī Pelču muižas parks, ko Kūfalts projektēja 1902. gadā jau esošā parka vietā. Respektējot tajā augošos kokus, viņš plānoja pastaigu takas un lauces, kas veidoja pakāpenisku pāreju uz apkārtējo ainavu. Kopumā parki veidoti, balstoties uz **atvērto laucī un kokaugu masīvu grupu miju**, kā arī atsevišķām asīm, kas saistītas ar būvēm. Tomēr parkos, spriežot pēc vēsturiskajiem plāniem un foto, valdīja atvērības un viegluma sajūta, kas tagad, parkiem aizaugot,

FOTO: A. SPĀGE

Lauce Pakrojas parkā, 2022.

☒ Kazdangas muižas centrālā aleja.

☒ Lauce Elejas parkā ar tējas paviljonu, 2022.

FOTO: A. SPĀGE

FOTO: N. NIČAVSKA

zaudē svarīgākās ainaviskās skatu linijas. Bieži tas ir saistīts arī ar nepārdomātu koku stādīšanu talkās un pasākumos, turklāt parki aizaugot ar sēņiem, kas pie mums Latvijā ir kļavas, bērzi, lazdas. Tas izjauc parka atvērto un slēgto ainavtelpu balansu, un parks pārtop par mežainu teritoriju. Viens no raksturīgākajiem muižu parku telpiskās struktūras elementiem – **atvērta lauce** – vietām ir saglabājusies, piemēram, Elejā, Olustverē un Žagarē, savukārt citās muižās lauce ir aizstādīta vai izmantota aktīvām izklaidēm un augu ekspozīcijām, zaudējot plašo ainavisko skatu. Piemēram, Pakrojas parkā, pielāgojoties tā mūsdienu festivāla tēlam, atvērtais lauces ir aizņemtas ar bagātīgām sīpolaugu un vasaras puķu kompozīcijām, jo šis parks kalpo aktīvai tūristu pieastei. Tomēr, neraugoties uz atvērtais lauces pārslodzi ar dekorācijām, tie ir islaicīgi objekti, un parka telpisko pamatstruktūru

tas nemaina, kaut gan novērš uzmanību no mierīgas ainaviskas skatu virknes. Periodā, kad muižās izvietota izglītības iestādes, vietām lauces pārtapušas par sporta laukumiem, piemēram, Kazdangas parkā. **Alejas** kā parka telpiskās struktūras elements nereti tiek pārvērtētas un stādītas talkās un dažādās aktivitātēs bez atskata uz Kūfalta plāniem vai muižu parku plānošanas labo praksi. Izteiksmīgas ir iebraukšanas ceļu alejas, kas ceļotājam uzreiz iezīmē mērķi, virtoties uz muižas centrālo ēku, kur savukārt atveras parādes laukums. Tāds piemērs ir Kazdangas muižas parks, kur alejas svinīgo virzību papildina arī trīs arku tilts. Ne mazāk svarīgi Kūfalta plānojumos bija ūdens elementi – diķi, upes un grāvji, ko viņš iesaistīja kā vienu no galvenajiem vadmotīviem un ainavisko skatu liniju pamatiem. Piemēram, Olustverē, Pakroja un Kazdangā ūdens jau dabiski veido ainavas

FOTO: A. TOOMA

FOTO: N. NITAVSKA

FOTO: N. NITAVSKA

Olustveres diķis ar tiltiņiem, 2021.

Elejas parka tējas paviljons, 2022.

Žaģares parka dižskābaržu audze, 2022.

raksturu un reljefu, kas papildināts ar romantiskām salām, tiltiņiem un paviljoniem. Savukārt Elejā paplašināta upīte, lai veidotu pussalu. Ar ūdens objektiem saistītie tiltiņi ir viens no parka elementiem, kas piesaista uzmanību, spoguļojas ūdeni un iezīmē skatītājam virzienu, kur doties. Pakrojas parkā viens tiltiņš ved uz salu, bet otrs tilts, kaut arī atrodas ārpus parka teritorijas, ir grandioza būve, kas redzama no parka, un spēlē ne pēdējo lomu skatu līniju fokusēšanā. Savukārt Olustverē tiltiņi starp miniatūrām salām un pussalām ir gandrīz nemanāmi un saplūst ar kopējo diķa rotāļīgo krasta līniju. Jau pēc atgriešanās Vācijā Kūfalts strādāja pie savas grāmatas *Die Praxis der angewandten Dendrologie in Park und Garten* (1927), kurās lielu uzsvāru lika uz parku dendroloģisko sastāvu, dodot jau gatavus risinājumus dažādām parku funkcijām, klasificējot kokaugus pēc auguma, formas un izmantošanas. Tas pierāda Kūfalta lielo iedziļināšanos tieši augu daudzveidībā, saderībā un to ieviešanā parkos un dārzos. Muižu parku apstādījumi veidoti, par pamatu ņemot vietējās sugas, kas atbilst klimatam un ekoloģijai. Šie augi vēl joprojām muižu parkos ir dominējošie. veido telpisko struktūru un kalpo par lielisku fonu retiem augiem, kas kā dārga rota stādīti ar mērķi pārsteigt un veidot akcentus. Arī šodien varam apbrīnot ne tikai retus, bet nu jau arī dižkoku statusā esošus kokaugus, piemēram, Pelču parka centrālo lauci papildina vairāku grupās stādītu, reti sastopamu augu sugas - sarkanais ozols, dižskābardis, priedes, lapegles, baltegles. Savukārt Kazdangas parkā saglabājušies izcili sarkanlapu dižskābarža eksemplāri, kas ainaviskajā parka daļā izceļas uz meža fona un spoguļojas diķi.

Savā grāmatā Latvijas muižu dārzi un parki Ilze Māra Janelis ļoti detalizēti apraksta galveno mūsdienu vēsturisko muižu parku stādījumu kopšanas un uzturēšanas problemātiku, par ko pārliecinājāmies apmeklējot parkos, un tās ir divas galējības - pārlieku liela aizaugšana, zaudējot vērtīgas ainaviskas skatu līnijas un atvērta lauces (jātceras, ka parks nav mežs), kā arī pārāk liela atkailināšana, izzāgējot krūmu stāvu, zaudējot dekoratīvas krūmu grupas, līdz ar to sagrozot parka telpisko struktūru, zaudējot intrigu un krāšņumu. Kopumā dekoratīvo krūmu izžušana parkos ir galvenā mūsdienu tendence, līdz ar to parki pārvēršas par pastaigu stabu ainavu. Un te paveras cita problemātika - ja koki ir pa biezu, veidojas liels apēnojums, un jauno krūmu stādījumi ieaugas vāji, neveidojot vēlamo efektu. Ļoti ātri izzūd arī dendroloģiskie retumi, kas Kūfalta izpratnē bija neatņemama parka daļa. Protams, tas ir arī sava veida eksperiments, jo klimats šiem svešzemniekiem ne vienmēr ir piemērots, toties pārsteiguma un izbrīna efekts parkā ir būtisks.

Strādājot pie muižu parku pārveides projektiem, Kūfalts tos papildināja ar paviljoniem,

FOTO: A. SPAGE

rotundām un citiem **arhitektoniskiem elementiem**, kas ir sava veida orientieri, kā arī noskaņas un stilistikas veidotāji katrā parka daļā. Piemēram, Elejas parkā pēc Kūfalta 1905. gada projekta tika izveidots paviljons-rotunda ar sešām toskāniskā ordera kolonnām, kas balsta kupolveida pārsegumu. Paviljons atradās vecā parka teritorijas pašā ziemeļrietumu stūrī. Savukārt patlaban viens no populārākajiem objektiem Elejas parkā ir tējas paviljons, kas 2015. gadā tika restaurēts un ir dažādu aktivitāšu punkts, kā arī būtisks centrālās lauces noslēdzošais objekts.

Pakrojas muižas tiltiņš uz salu, 2022.

Kazdangas sarkanlapu dižskābarži, 2022.

Pelču parka sarkano ozolu grupa, 2022.

Daudzie muižu parki bija iežogoti ar mūra sienām, vietām tās ir saglabājušās un pat renovētas - Elejā, Olustverē un Pakroja. Jāatzīst, šie nožogojumi ir agrāko laiku plānojumu rezultāts, savukārt Kūfalta plānojumos jauni nožogojumi bieži netika plānoti. Noslēgumā gribu dalīties ar savu nedaudz skumju, tomēr gaišo sajūtu buķeti. Muižas parku krāšņākie laiki, par ko rūpējās Kūfalts, ir pagājuši, to atgriezt nav iespējams un arī nav nepieciešams, jo šodien dzīvojam citā ritmā, ar citu dzīves piesātinājumu, bet visi esam izjutuši pandēmijas bremzes pedāli, kad tika ļoti meklēts dabas klusums, vientulība un miers. Muižas parku iecerētais krāšņums lēnām izkūst, mainās un pielāgojas, jo parkos valda daba, kas ir dinamiska un neapstājas ne uz mirkli, bet noķert savu klusuma un harmonijas mirkli mēs vēl varam Kūfalta izlolotajos parkos.

FOTO: K. VUGULE

FOTO: K. VUGULE

Interreg
Latvija-Lietuva

Ekspedīcijas un pētījums ir veikti projekta Nr. LLI-444 Jaunu ilgtspējīgu risinājumu integrācija kultūras mantojumā/ NovelForHeritage ietvaros, kas tiek realizēts Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) Interreg V-A Latvijas-Lietuvas pārrobežu sadarbības programmā 2014.-2020. gadam. Šī publikācija ir sagatavota ar Eiropas Savienības finansējuma atbalstu. Par šīs publikācijas saturu pilnībā atbild Latvijas Lauksaimniecības universitāte, un tā nekādos apstākļos nav uzskatāma par ES oficiālo nostāju. 📌